

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

УДК 364 – 3 – 787.26 (477): 172 (092) «15 – 16»

ЛЮДМИЛА ШТЕФАН

(Харків)

РОЛЬ ЖІНОК-ПАТРІОТОК У РОЗБУДОВІ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Розкрито і проаналізовано досвід благодійної діяльності жінок-патріоток кінця XVI – початку XVII ст. в освітній галузі з метою його впровадження в сучасних умовах розвитку суспільства.

Ключові слова: історичний досвід, благодійність, благодійниця, освітня галузь.

Вагомі соціально-політичні, економічні й духовно-моральні трансформації сьогодення визначили аксіологічні проблеми педагогічної науки як пріоритети для українського суспільства. Сучасна освітня галузь, що прагне модерн реформування, відчутно потребує розширення й зміцнення своєї матеріальної бази, капітальних фінансових вкладень як з боку державних, так і недержавних структур. У зв'язку з цим, актуальним є обговорення процесу формування, творення сучасної благодійної інфраструктури України. Вибір дійових стратегій її розбудови напряму залежить від концептуального системного дослідження теорії та історії благодійності, що вимагає ґрунтовного теоретичного аналізу цього поняття.

Історія української благодійності – складова й невід'ємна частина національного минулого. Як суспільний феномен вона є однією з найдавніших традицій, що йдуть з глибини віків. Як зазначає російська дослідниця Л. Лаврененко: «... в історії цивілізації ця діяльність в різних формах прояву була присутня завжди, без неї неможливо уявити людського буття» [6, с. 249]. Витоки благодійності нерозривно пов'язані із виникненням у IX ст. Древньоруської держави й утвердженням християнства як державної релігії (988 р.) коли надання допомоги хворим, немічним, убогим стало однією з форм реалізації християнської заповіді любові до ближнього.

Аналіз новітньої історіографії свідчить про посилення інтересу до проблем благодійності. Вагомим доробком у вивченні вітчизняної добродійності стали роботи українських учених – Ю. Гузенка, О. Доніка, О. Друганової, І. Суворцевої, Н. Товстоляк та ін. [2; 4; 5; 9; 11], які розглядали становлення й розвиток органів державної опіки, громадських благодійних об'єднань, розкривали роль меценатства в Україні у XIX – на початку XX ст., висвітлювали генезу розвитку приватної ініціативи в освіті України кінця XVIII – початку XX ст. тощо.

Мета статті полягає в аналізі внеску жінок-патріоток кінця XVI – початку XVII ст. у розбудову освітньої галузі України.

Багато з дослідників зверталися до персональної історії. У цьому контексті привертають увагу праці вчених, присвячені діяльності цілих династій Галаганів, Симиренків, Терещенків, Ханенків й ін. або окремих відомих добродійців,

– Г. Галагана, Г. Маразли, О. Поля й ін. Разом із тим, на велику увагу заслуговують постаті жінок, які, на рівні із чоловіками, прославляли Українську державу, відроджували її національний поступ, брали участь у розбудові вітчизняної освіти, науки, культури. За часів України-Руси Княжої доби, відомою була княгиня Ольга; Козацької доби – Галшка Острозька, Ганна Гойська, Галшка Гулевичівна й ін.; Новітньої доби – Єлизавета Скоропадська-Милорадович, Катерина Скаржинська, Варвара Ханенко, Христина Алчевська та ін.

Акцентуємо увагу на благодійній діяльності відомих православних діячок, княгинь, шляхтянок Козацької доби. На той час правове становище жінок нормував Литовський Статут [14] у постановах якого був закріплений принцип рівноправності між чоловіками та жінками. Забезпечивши майнову незалежність жінок та їхні права на успадкування землі, цей нормативний документ таким чином узаконив рівний з чоловіком правовий статус. Відтепер жінки-шляхтянки, володіючи крупними маєтностями, маючи однакове право голосу з чоловіками, користуючись повагою в суспільстві, досить активно ведуть політичне життя: «беруть участь у конференціях, нарадах, у з'їздах сільських господарів, проникають у трибунали, і навіть – у сейм, ... одне слово, верховодять у краї» [1].

Зрозуміло, що за такої активної суспільно-громадської позиції, коли на межі XVI – XVII ст. православ'я стало в Україні символом боротьби із засиллям польської мови та культури в цілому, немало з цих жінок своєю меценатською та культурною діяльністю виступили на захист православної віри. Це – Галшка Острозька, Галшка Гулевичівна, Ганна Гойська, Раїна Соломирецька-Гойська, Софія та Олена Чарторийські й ін.

Серед найвідоміших жінок, які заслуговують на увагу бути згаданими й досвід яких потребує вивчення і подальшого використання, назвемо волинську княгиню, благодійницю *Галшку Острозьку*, яка зробила значний внесок у розвиток вищої освіти Східної Європи. Походила Галшка з давнього українського княжого роду Острозьких – некоронованих володарів Волині. Свого батька, князя Іллю Острозького Галшка втратила ще за три місяці до народження. У заповіті князь подбав про майновий стан своєї родини й визнання законності появи на світ дитини, яку чекала його дружина. Донька князя, Галшка народилася у 1539 р., ставши власницею багатьох міст, містечок, замків, маєтностей. Як вважається, це багатство і стало головною причиною трагічної долі Галшки, яку в народі називають «чорною княгинею».

Свої права на маєтності покійних на той час батьків, включаючи і Острог, княжна передала дядькові Василю-Костянтину Острозькому (1526-1608 рр.). У заповіті, складеному 1579 р., Галшка обіцяла величезну на ті часи суму в шість тисяч кіп литовських грошей на розвиток шпиталю й православної академії, яку планував відкрити в Острозі її дядько, а також на монастир Святого Спаса неподалік від Луцька [12].

До розвитку вищої освіти в Україні причетна й інша благодійниця, відома заснуванням Київської братської школи, – *Галшка Гулевичівна*. Походила вона з українського шляхетського православного роду Гулевичів, відомого в історичних джерелах від початку XVI ст. Гулевичі посідали друге місце серед можновладців Волинської землі, серед них були воєводи, підстарости, хорунжі тощо. У 1606 р. Галшка одружується зі Стефаном Лозкою, представником заможного українського шляхетного роду Київщини, відомого від початку XVI ст. Саме тут, у Києві, Галшка звершує справу, яка назавжди пов'язала її ім'я з Києво-Могилянською академією.

14 жовтня 1615 р. Галшка складає і підписує фундуш, за яким свою садибу із землями у Києві відписує «... на монастир ставропігійний спільного життя по чину Василя Великого, також і на школу дітям, також шляхетським, як і міщанським, і на всякий інший спосіб богоугодного життя, котрий би (...) слугував вихованню й подаванню наук учтивих дітям народу християнського, а при цьому й на гостинницю странників духовних (...) з тим, щоб монастир, і школа, і весь чин керувався законом Східної Церкви Грецького обряду (...) , а відступників від належності й добродійства тієї фундації й того запису цим моїм визнанням віддаляю» [12].

Цим було покладено початок Київській братській школі, яка мала підтримку Запорізького війська і зокрема гетьмана Сагайдачного, Київського братства, світської й духовної інтелігенції. Саме тому цей заклад, який мав за мету виховання української молоді на національно-культурних традиціях, здатної захищати свою державу та виборювати її свободу, швидко зміцнів й посів провідне місце в суспільно-культурному житті України.

Яскравий слід в історії України залишила володарка Почаєва, відома княгиня *Ганна Гойська*. Ставши вдовою луцького земського судді Ярофія Готського, складовою отриманих нею маєтків була старовинна Успенська церква. 14 листопада 1597 р. у присутності свідків Ганна Гойська підписала у Почаєві лист про заснування при цьому храмі чоловічого монастиря, в якому мала бути початкова школа для хлопчиків. У своєму заповіті вона писала, що, маючи у маєтку при селі Почаїв кам'яну церкву Успіня Божої Матері й дбаючи про те, «иж бы уставичная хвала Божия была», вона надумала тут «монастырь збудоваты», де мало бути вісім ченців і два дяки православної віри, і надала «для выживеня их» 10 волок (бл. 200 га.) поля й шість сімей підданих. Кожного, хто наважиться порушити волю засновниці й завдати її дітищу якоїсь кривди, пані суддина позивала «на страшный справедливый и нелицемерный суд пред Божи ку декретови его святому» [7]. Важливо, що Ганна не лише мала намір збудувати монастир і школу при ньому, про що вказувала у заповіті, а й зазначала про необхідність збереження православної віри.

Раїна Соломирецька-Гойська – відома українська княгиня, православна шляхтянка, стала відомою як засновниця академії в Гощі – філії Києво-Могилянської академії. У 1639 р. на власні кошти княгиня розбудовує монастир св. Михайла при якому діяла православна школа для шляхтичів. Раїна зріклася права патронату над монастирем і передала його у підпорядкування митрополитові Петру Могилі й собору Київського братського монастиря. Першим ректором академії в Гощі був Інокентій Гізель. За тих часів цей заклад був не тільки школою вільних наук, а й школою благочестя, взірцем українського православно-християнського життя – був духовним освітнім осередком. Академія в Гощі проводила певну науково-видавничу діяльність – її ректори-ігумени були відомими богословами і полемістами, їх твори видавалися у друкарнях по інших містах України. При вищій школі працювала також бібліотека. Раїна Соломирецька не тільки вибудувала храм св. Михайла, монастирські будівлі, залишила частину великого спадку для монастиря, а й подарувала ікону Божої Матері – «Заставську», до якої відбувались величаві прощі.

Серед жінок-патріоток козацької доби відомими стали й сестри Чарторийські. *Софія Чарторийська* – волинська княгиня, меценатка і громадська діячка, походила із українсько-польського княжого роду. У своєму маєтку в м. Рахманові на Волині відкрила друкарню. Перекладала з грецької на українську мову

Святе Письмо. Будучи палкою прихильницею православної віри та освіти, княгиня підтримувала відомого діяча Львівського братства Кирила Транквіліона-Ставровецького, автора «Євангелія Учительського», що вийшло друком в Рахманові у 1619 р. [12]. Не менш відомою була і її сестра – *Олена Чарторийська*, яка заснувала Пересопницький монастир на Волині (1596 р.), склала для нього гуртожитний статут, відкрила при монастирі шпиталь для вбогих, недужих та школу для селянських дітей.

Отже, жіноча благодійність на українських землях була важливим складником суспільного життя й невід'ємною частиною національного минулого. Вона визначалася нормою християнської моралі й утіленням чеснот справжніх її представників. Прикладом цьому є спадщина відомих благодійниць, справжніх сподвижниць національного відродження, досвід яких потребує творчого критичного осмислення з метою його актуалізації та можливого використання в сучасних умовах розвитку українського суспільства. До перспективної тематики подальших наукових пошуків можна віднести питання організації жіночої благодійності в галузі освіти у зарубіжних країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Антоний I (Ролле И.)* Украинские женщины / *Антоний I* // Киевская старина. – 1883. – Июнь. – С. 272.
2. *Гузенко Ю. І.* Становлення і діяльність громадських об'єднань на Півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / *Юрій Іванович Гузенко*. – Черкаси, 2004. – 210 с.
3. *Даль В.* Толковый словарь живого Великорусского языка : в 4 т. / *В. Даль*. – М. : Рус. яз., 1978-1980. – . – Т. 1. – 699 с.
4. *Донік О. М.* Добродійна та культурно-освітня діяльність родини Терещенків в Україні (друга половина XIX ст. – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / *Олександр Миколайович Донік*. – К., 2001. – 211 с.
5. *Друганова О. М.* Розвиток приватної ініціативи в освіті України (кінець XVIII – початок XX століття) : автореф. дис. ... д. пед. н. : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / *О. М. Друганова*. – Харків, 2009. – 43 с.
6. *Лаврененко Л.* Благодійність в народному освітанні (Рус. меценаты, XVII – нач. XX вв.) / *Л. Лаврененко* // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 249-254.
7. *Почаїв.* Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%>.
8. Про благодійність та благодійні організації. Закон України (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 3091-III від 07.03.2002) // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 46. – С. 292.
9. *Суровцева І. Ю.* Меценатство в Україні другої половини XIX – початку XX ст. : дис. ... к. іст. н. : 07.00.01 / *Ірина Юріївна Суровцева*. – Донецьк, 2006. – 219 с.
10. *Стрижова І. А.* Роль меценатства у збереженні культурної спадщини [електронний ресурс] / *І. А. Стрижова* // Режим доступу: http://www.ukrterra.com.ua/researches/21/stryzova_metcen.htm.
11. *Товстоляк Н. М.* Меценати і суспільні діячі Тарновські, їх місце і роль в історії України XIX ст. : дис. ... к. іст. н. : 07.00.01 / *Надія Миколаївна Товстоляк*. – Дніпропетровськ, 2006. – 209 с.
12. Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2004. – 328 с.
13. Энциклопедический словарь / Под ред. И. Е. Андреевского. – СПб. : Тип. Брокгауз-Ефрон. – Т. 7. – 1891. – 467 с.
14. *Lazutka S.* Первый Литовский Статут (1529 г.) / *S. Lazutka, I. Valikonyte, E. Gudavičius*. – Vilnius : Margi rastai, 2004. – 522 с.

ЛЮДМИЛА ШТЕФАН

РОЛЬ ЖЕНЩИН-ПАТРИОТОВ В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ (ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Раскрыт и проанализирован опыт благотворительной деятельности женщин-патриотов конца XVI – начала XVII столетия в области образования с целью его использования в современных условиях развития общества.

Ключевые слова: исторический опыт, благотворительность, благотворительница, область образования.

LYUDMYLA SHTEFAN

THE ROLE OF WOMEN-PATRIOTS IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION (HISTORICAL ASPECT)

The article describes and analyzes great experience of the women-patriots in the charitable activities in education at the period from the end of the sixteenth century to the beginning of the seventeenth century with the purpose of its implementation in the modern terms of the society development. In this context, our attention is focused on the works, which are devoted to the activities of the whole dynasties – Symyrenko, Tarnovsky, Tereschenko, Khanenko, Kharytonenko or separate well-known benefactresses – H. Halahan, H. Marazli, A. Pol. The article exposes the contribution of famous female patrons in the development of education, science and culture as the history knows numerous names of the benefactresses who, on an equal basis with men, glorified Ukrainian state, reviving its national progress.

During the Middle Ages it was Princess Olga. This paper focuses our attention on the charity activities of the well-known Orthodox personalities, princesses, benefactresses of the Cossack epoch. Among the most famous women who deserve our attention we can name the Volyn Princess, benefactress Halshka Ostrozka, who made a significant contribution to the development of higher education in Eastern Europe. Her experience is necessary to be studied and referred to in the future. One more female patron who played an important role in the development of higher education in Ukraine was Halshka Hulevychivna. She is also known for founding Kyiv Brotherhood School. Halshka Hulevychivna came from the noble Ukrainian Orthodox family Hulevych known in historical sources from the early sixteenth century. Hulevych occupied the second place among the high-ranking people of the Volyn land; among them were the cornets, etc. A deep imprint was left on the history of Ukraine by Princess Hanna Hoiska. Becoming a widow of Lutsk Provincial Judge Yarofii Hotskyi, she received an inheritance left by her husband and a part of her estates was an ancient Uspensk church. In November 14, 1597 in Pochaiev in the presence of the witnesses Hanna Hoiska signed a letter establishing a monastery at this temple, which had to be an elementary school for boys. Raina Solomyretska-Hoiska – a Ukrainian princess, became known as the founder of the Academy in Hoshcha – a branch of the Kyiv-Mohyla Academy.

In 1639, at her own expense Raina Solomyretska-Hoiska built Monastery of St. Michael in which Orthodox school for nobles acted. Raina repudiated the patronage of the monastery and gave it to Metropolitan Petro Mohyla and the Kiev Brotherhood Monastery Cathedral. Sisters Chartoryiski are also known as patriotic women of the Cossack epoch. Sofia Chartoryiska – a public activist, Volyn Princess and patron, came from the Ukrainian-Polish princely family. At her estate in the town Rakhmanov she opened the printing house. Translated sacred writings from Greek into Ukrainian. Being an ardent supporter of the Orthodox belief and education, Sofia Chartoryiska supported famous Lviv Brotherhood leader Kyryl Trankvilion-Stavrovetskyi, an author of “The Gospels of the Magisterium”, which was published in Rakhmanov in 1619.

It has been proved that women’s charity on the Ukrainian lands was an important component of social life and an integral part of the national past. It was determined by the norm of Christian morality and the embodiment of true virtue of its representatives.

Keywords: historical experience, charity, benefactress, education.